

سرشناسه	: اعرافی، علیرضا، ۱۳۳۸ -
عنوان و نام پدیدآور	: فقه تربیتی
مشخصات نشر	: قم: مؤسسه اشراق و عرفان، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری	: ج. جدول: ۱۴/۵ × ۲۱/۵ س.م.
شابک	: دوره: ۱-۵-۹۵۶۹۱-۶۰۰-۹۷۸؛ ۴۰۰۰۰۰ ریال: ۷-۲۴-۸۵۴۲-۶۰۰-۹۷۸؛ ج. ۲۹.
یادداشت	: چاپ اول.
مندرجات	: ج. ۱. مبانی و پیش فرض ها. - ج. ۲. تعلیم و تعلّم علم و دین. - ج. ۳. تعلیم و تعلّم قرآن و حدیث. - ج. ۴. تعلیم و تعلّم علوم و معارف عقلی. - ج. ۵. تعلیم و تعلّم علوم و معارف شهودی. - ج. ۷، ۱. آداب مشترک تعلیم و تعلّم. - ج. ۲۱. تربیت جسمانی. - ج. ۲۴. تربیت عبادی. - ج. ۲۹. وظایف نهادهای تربیتی (خانواده)
شناسه افزوده	: ابراهیمی، جواد، ۱۳۵۶ -
موضوع	: آموزش و پرورش (فقه)
موضوع	: تربیت خانوادگی -- جنبه های مذهبی -- اسلام
موضوع	: اخلاق اسلامی
رده بندی کنگره	: ۸آالف/۶/۱۹۸BP
رده بندی دیویی	: ۲۹۷/۳۷۹
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۹۵۶۳۷۱

علیرضا اعرافی

فقه تربیتی ۲۹

وظایف نهادهای تربیتی (۱)

خانواده

تحقیق و نگارش: جواد ابراهیمی

نشر اشراق و عرفان

فقه تربیتی ۲۹ (وظایف نهادهای تربیتی ۱/ خانواده)

علیرضا اعرافی

تحقیق و نگارش..... جواد ابراهیمی
ناشر..... مؤسسه اشراق و عرفان
ویراستار..... هادی عجمی
امور هنری..... حمید بهرامی
نوبت و تاریخ چاپ..... اول/ پاییز ۱۳۹۸
لیتوگرافی، چاپ و صحافی..... سازمان چاپ و اسراء
شمارگان..... ۱۰۰۰ نسخه
قیمت..... ۴۰۰۰۰ تومان

کلیه حقوق برای مؤسسه اشراق و عرفان محفوظ است

ISBN: 978-600-8542-24-7

www.eshragh-erfan.com
info@eshragh-erfan.com

تلفن: ۰۲۵-۳۷۷۴۸۵۴۰
نمابر: ۰۲۵-۳۷۷۴۸۵۴۱

آدرس: ایران، قم، خیابان معلم، کوچه ۸، کوچه شهید محقق، پلاک ۵۹

فهرست مطالب

سخن مؤسسه	۱۱
پیشگفتار	۱۳

فصل نخست: تبیین موضوع/۱۷

۱. طرح موضوع	۱۸
۲. پیشینه	۲۰
۱-۲. مطالعات عام خانواده	۲۰
الف) علم تفسیر	۲۰
ب) علم اخلاق	۲۱
ج) جامعه‌شناسی	۲۳
د) روان‌شناسی	۲۴
۲-۲. مطالعات تربیت خانواده	۲۴
۳-۲. مطالعات فقهی- تربیتی خانواده	۲۹
۴-۲. احکام فقهی تربیت فرزندان	۳۵
الف) وجوب تربیت از باب حضانت	۳۶

۳۷	(ب) وجوب تربیت در غیر حضانت
۴۰	۳. تعریف مفاهیم
۴۰	۳-۱. نهاد
۴۲	۳-۲. خانواده
۴۲	الف) مفهوم «أسرة»
۴۴	ب) مفهوم «أهل»
۴۹	ج) مفهوم «عیال»
۵۱	د) خانواده در علوم جدید
۵۲	ه) انواع و مراتب خانواده
۵۵	۳-۳. تعلیم و تربیت
۵۵	الف) تعلیم در لغت
۵۵	ب) تعلیم در اصطلاح
۵۶	ج) تربیت در لغت
۵۶	د) تربیت در اصطلاح
۵۹	ه) ساحت‌های تربیت
۶۰	۳-۴. تربیت خانوادگی
۶۰	الف) نگاه نهادی به تربیت خانوادگی
۶۱	ب) معنای تربیت خانوادگی
۶۳	ج) دو محور بحث در تربیت خانوادگی
۶۴	د) منطق ارائه ادله تربیت خانوادگی

فصل دوم: وظیفه عام والدین در تربیت/ ۶۵

۶۶	۱. ادله وظیفه مندی عام والدین
۶۶	۱-۱. حکم عقل
۶۷	۱-۲. قاعده ارشاد جاهل

۳-۱. قاعده هدایت	۷۲
۴-۱. قاعده اعانه بر «بر»	۸۲
الف) مفهوم اعانه	۸۳
ب) مفهوم بر	۸۳
۵-۱. قاعده اعانه بر نیکی فرزند	۸۵
۶-۱. قاعده تسنن سنن حسنه	۹۲
۷-۱. قاعده احسان و نیکی به فرزندان	۹۷
۸-۱. ادله قرآنی	۱۰۰
الف) آیه وقایه	۱۰۰
ب) آیه ائتمار	۱۱۵
ج) آیه ارضاع	۱۱۹
د) جمع بندی ادله قرآنی	۱۲۸
۹-۱. روایات تأدیب	۱۲۸
الف) مفهوم شناسی	۱۲۹
ب) دسته های روایات تأدیب	۱۳۸
ج) فروع روایات تأدیب	۱۵۷
۱۰-۱. سیره	۱۶۲
الف) مفهوم سیره	۱۶۳
ب) سیره انبیا علیهم السلام و اولیای الهی در قرآن	۱۶۴
ج) سیره معصومان علیهم السلام	۱۸۵
د) سیره عقلا	۱۸۶
ه) سیره متشرعه	۱۹۰
و) جمع بندی سیره ها	۱۹۲
۲. جمع بندی و نتیجه گیری بخش دوم	۱۹۲

فصل سوم: وظایف خاص والدین در تربیت/ ۲۰۱

۱. تربیت عبادی ۲۰۲
- الف) تعریف تربیت عبادی ۲۰۳
- ب) پیشینه تربیت عبادی ۲۰۶
- ج) بررسی ادله ۲۰۸
۱. ادله عام ۲۰۸
۲. ادله خاص ۲۱۲
- د) جمع بندی ادله تربیت عبادی ۲۵۱
۲. تربیت اعتقادی ۲۵۳
- الف) تعریف تربیت اعتقادی ۲۵۴
- ب) پیشینه تربیت اعتقادی ۲۵۵
- ج) بررسی ادله ۲۵۵
۱. ادله عام ۲۵۵
۲. ادله خاص ۲۵۹
- د) جمع بندی ادله تربیت اعتقادی ۲۶۴
۳. تربیت عاطفی ۲۶۵
- الف) اهمیت تربیت عاطفی ۲۶۶
- ب) ضرورت بررسی فقهی تربیت عاطفی ۲۶۸
- ج) مفهوم شناسی ۲۷۰
- د) پیشینه بحث ۲۷۵
- ه) بررسی ادله ۲۷۶
۱. ادله عام ۲۷۷
۲. ادله خاص ۲۷۹

۲۹۰	(و) جمع‌بندی ادله تربیت عاطفی
۲۹۱	۴. تربیت جسمانی
۲۹۱	الف) جایگاه تربیت جسمانی
۲۹۲	ب) اهمیت تربیت جسمانی
۲۹۴	ج) مفهوم‌شناسی
۲۹۵	د) پیشینه تربیت جسمانی
۲۹۷	هـ) بررسی ادله
۲۹۷	۱. ادله عام
۲۹۸	۲. ادله خاص
۳۱۵	(و) جمع‌بندی ادله تربیت جسمانی
۳۱۶	۵. تربیت جنسی
۳۱۶	الف) مفهوم‌شناسی
۳۱۸	ب) پیشینه بحث
۳۲۰	ج) بررسی ادله
۳۲۰	۱. ادله عام
۳۲۶	۲. ادله خاص
۳۵۲	د) جمع‌بندی ادله تربیت جنسی
۳۵۳	۶. احکام و گزاره‌های فقهی بخش سوم
۳۵۳	الف) تربیت عبادی
۳۵۸	ب) تربیت اعتقادی
۳۶۱	ج) تربیت عاطفی
۳۶۴	د) تربیت جسمانی
۳۶۷	هـ) تربیت جنسی
۳۶۹	فهرست منابع

۳۶۹.....	کتاب‌ها
۳۸۶.....	مقاله‌ها
۳۸۷.....	نرم افزارها و وبگاه
۳۸۸.....	نمایه‌ها
۳۸۸.....	نمایه آیات
۳۹۴.....	نمایه اصطلاحات
۴۰۶.....	نمایه اشخاص

سخن مؤسسه

پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی، رسالت حوزه‌های علمیه را دوجندان کرده است. نظام اسلامی برای تأمین پشتوانه نظری خود، نیازمند مبانی علمی لازم برای تصمیم‌گیری و اجرا است. این عرصه‌ای است که حوزه علمیه در کنار دیگر مجامع علمی باید در آن نقش فعال داشته باشد؛ چراکه این نیاز بدون گستراندن مرزهای علوم اسلامی به مباحث نوپدید و تولید علوم انسانی با رویکرد اسلامی، پاسخ مناسبی نمی‌یابد. ضرورت مجاهدت علمی به منظور پاسخ‌گویی به مطالبات روزافزون و برحق جامعه دینی، آنگاه رخ می‌نماید که توجه داشت: اولاً، دگرگونی‌های جدیدی در مجموعه دانش بشری، به‌ویژه علوم انسانی رخ داده است؛ ثانیاً، زندگی انسان معاصر، به واسطه پیشرفت در علوم و فناوری‌های جدید، دستخوش تطورهایی شگرف شده است؛ ثالثاً، شکل‌گیری نظام اسلامی، فرصت مناسبی را فراروی جامعه دینی برای دستیابی به اهداف متعالی خود قرار داده است. به همین دلیل، سرعت‌بخشیدن به فعالیت‌های علمی حوزوی به منظور توانمندسازی نظام اسلامی در این باره ضروری است.

«مؤسسه اشراق و عرفان» از سال ۱۳۸۶ با نظارت و اشراف علمی آیت الله علیرضا اعرافی رحمته الله علیه فعالیت خود را آغاز کرده است و علاوه بر تأکید بر اصالت‌های

حوزوی، برای برطرف کردن نیازمندی‌های معرفتی انسان معاصر نیز می‌کوشد. از این رو، مأموریت‌های خود را «پژوهش در زمینه فقه‌های نو و فلسفه‌های مضاف بر مبنای روش اجتهادی در راستای نظام‌سازی اسلامی»، «پرورش پژوهشگران صاحب‌نظر در عرصه فقه‌های نو و فلسفه‌های مضاف و نظام‌سازی اسلامی» و «اسلامی‌سازی علوم انسانی» قرار داده است تا بتواند نقشی مؤثر در این مجال ایفا کند.

نهادهای تربیتی به علت نقشی که در فرایند تربیت دارند، همواره در کانون توجه کارشناسان عرصه تعلیم و تربیت بوده‌اند. این نهادها عبارت‌اند از: خانواده، مراکز آموزشی، حکومت، عالمان، عموم مکلفان. در منابع غنی اسلام، بر اهمیت هریک از این نهادها تأکید شده است؛ اما نقش نهاد خانواده برجسته و بی‌بدیل ترسیم شده است. بررسی و تعیین محدوده وظایف تربیتی هریک از این نهادها، از مهمترین اهداف تعلیم و تربیت اسلامی است. در این راستا کتاب پیش‌رو، که بیست و نهمین جلد از سلسله مجلدات فقه تربیتی است، تلاش دارد وظایف «نهاد خانواده» در تربیت فرزندان را از منظر فقهی بررسی کند.

در پایان با سپاس بی‌کران از استاد معظم، آیت‌الله علیرضا اعرافی حفظه الله که با ارائه این مباحث در سلسله دروس خود، عنایتی ویژه در به ثمر نشاندن این اثر داشتند، ارج می‌نهم به تلاش‌های محقق ارجمند، حجت‌الاسلام دکتر جواد ابراهیمی در تحقیق و تدوین و به راهبری‌های حجت‌الاسلام دکتر سید نقی موسوی در نظارت و ارزیابی این اثر.

امید است صاحب‌نظران و اندیشه‌وران دینی، مؤسسه اشراق و عرفان را در بهبود تولید آثار علمی، از دیدگاه‌ها و پیشنهادها سازنده خود یاری رسانند.

پیشگفتار

خانواده، اولین و بنیادی‌ترین نهاد اجتماعی بشر است؛ گروهی که از آغاز زندگی بشرو وجود داشته و قوام بعد اجتماعی حیات انسان به آن است. خانواده هسته مرکزی اجتماع و نخستین اجتماعی است که شخص در آن گام می‌نهد و آداب زندگی، اصول و رسوم اجتماعی، تعاون و از خودگذشتگی را در آن فرا می‌گیرد. خانواده کانون حفظ سنن ملی و اخلاقی و مرکز رشد عواطف و احساس است.^۱ گرایش به خانواده در فطرت کمال جوی انسان ریشه دارد و در اسلام که مبتنی بر مقتضیات فطری بشر است، خانواده به مثابه کانونی مقدس مورد توجه قرار گرفته است.

خانواده در اسلام کارکردهای ویژه‌ای دارد. برخی کارکردهای مورد انتظار از تشکیل خانواده در اسلام عبارت‌اند از:
تأمین نیازهای ابتدایی و طبیعی افراد؛
برآورده ساختن نیازهای متقابل جسمی و روحی زوجین در خانواده؛
تأمین نیازهای معنوی و اخلاقی؛ حفظ و تقویت تقوا و ایمان افراد؛^۲

۱. حسین شرف‌الدین، *تحلیلی اجتماعی از صله رحم*، ص ۸۵.

۲. «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مَنْ تَزَوَّجَ فَقَدْ أَخْرَزَ نَصْفَ دِينِهِ، فَلْيَتَّقِ اللَّهَ فِي النِّصْفِ الْبَاقِي» (محمد بن حسن طوسی (شیخ طوسی)، *أمالی*، ص ۵۱۸).

تداوم نسل انسان و امتداد وجود او.

علاوه بر این، از کارکردهای مهم خانواده تربیت شایسته کودکان است. خانواده اولین مدرسه تربیت نسل آینده و انسان‌های بزرگ است؛ آینده جامعه در گرو ایفای این نقش تربیتی است. پدر و مادر در خانواده متکفل تولید نسل آینده و نیز رشد و تعالی دینی و معنوی آنها هستند. تربیت فرزندان دین‌دار در خانواده، زمینه‌ساز تربیت جامعه سالم و صالح دینی است. از این رو، تعلیم و تربیت فرزندان صالح منوط به برخورداری آنها از تربیت شایسته خانوادگی، زیر نظر والدین مؤمن است.

در شریعت اسلام، علاوه بر ترسیم اهداف، ابزارهای عملی تحقق آرمان‌ها، ترسیم شده است. اسلام خانواده را تقدیس کرده و جایگاه آن را احترام و ارج فراوان می‌نهد؛ به رغم این که ازدواج در دیدگاه برخی طرفداران شرایع پیشین عملی مذموم بوده، در آموزه‌های اسلامی، سبب حفظ نیمی از دین افراد و ابزار مشروع شکل‌گیری خانواده و تولید نسل مؤمن است. از این رو، فقه اسلامی که در میان علوم اسلامی، بیان دستورهای عملی شریعت را به عهده دارد، پا به این عرصه نهاده، حقوق و وظایف اعضای خانواده شامل والدین و فرزندان از جمله رسالت‌های تربیتی ایشان را بیان می‌کند.

هدف از تألیف این کتاب بررسی فقهی وظیفه نهاد تربیتی خانواده است. این کتاب، با رویکرد متعارف فقهی ابتدا اصل وظیفه‌مندی والدین در قبال تربیت فرزندان، سپس مسؤولیت آنها در ساحت‌های تعلیم و تربیت کودکان را بررسی می‌کند. در راستای تحقق این هدف، پس از تبیین موضوع، ابتدا به صورت عام، اصل وظیفه‌مندی تربیتی والدین را با مراجعه به ادله فقهی بررسی و در بخشی دیگر، وظایف خاص والدین در هر ساحت تربیت را ترسیم می‌کند.

بنابر آنچه بیان شد، فصول این کتاب عبارت‌اند از:

یکم: تبیین موضوع؛

دوم: بررسی فقهی وظیفه عام والدین در تربیت؛

سوم: بررسی فقهی وظایف خاص والدین در تربیت.

گفتنی است، مباحث مربوط به ساحت‌های تربیت، برگرفته از پژوهش‌های حجج اسلام مهدی شکرالهی در تربیت عبادی، سید نقی موسوی در تربیت اعتقادی، حسین مولودی در تربیت عاطفی، محمدقاسم رجایی در تربیت جسمانی و احمد امامی راد در تربیت جنسی بوده است. برخی ساحت‌های تربیت از جمله تربیت اخلاقی، تربیت عقلانی و نیز تربیت اجتماعی در چاپ‌های آینده به مباحث این کتاب اضافه خواهد شد.

در پایان صمیمانه قدردانی می‌کنم از استاد ارجمند، حضرت آیت الله اعرافی حفظه الله که این مباحث حاصل اندیشه‌های نوگرای ایشان در عرصه باب‌های جدید فقهی است. همچنین از دیگر پژوهشگران و نویسندگانی که آثار آنها در فقه تربیتی دستمایه تنظیم و سامان محتوای این اثر بوده است، تشکر می‌کنم. از ناظر علمی این کتاب و مدیر محترم مؤسسه اشراق و عرفان، حجت الاسلام والمسلمین دکتر سید نقی موسوی، مدیران محترم گروه‌های علمی مؤسسه اشراق و عرفان، که در قالب کمیته معین این اثر را در جلسات متعدد، نقادانه بررسی کرده‌اند و مدیر محترم گروه فقه تربیتی، جناب حجت الاسلام احمد شهاخت کمال تشکر را دارم. نیز، سپاسگزاری می‌کنم از کارمندان محترم مؤسسه اشراق و عرفان که در تدوین و آماده‌سازی این کتاب جهت نشر همکاری داشته‌اند.

جواد ابراهیمی

۴ آذر ۱۳۹۷، برابر ۱۷ ربیع الاول ۱۴۴۰